

УДК 346.544

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.50>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Осінська О.А.,
аспірантка,

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України»

Осінська О.А. **Окремі аспекти впливу цифровізації на розвиток господарських правовідносин.**

Стаття присвячена теоретичному осмисленню впливу цифровізації на господарські правовідносини залежить від двох основних етапів цифрової зрілості підприємства: 1) оцифрування та автоматизація, 2) цифровізація та цифрова трансформація.

Зроблено висновок, що на першому етапі у цифрову форму переводиться лише частина управлінських та контрольних функцій, а тому зміна внутрішньогосподарських відносин стосується діяльності структурних підрозділів апарату управління підприємства: бухгалтерський облік, внутрішній контроль, договірна, маркетингова, кадрова, планова робота. Також створюється структурний підрозділ інформаційних технологій. В умовах віддаленого розташування структурних підрозділів підприємства забезпечується організаційна єдність на основі застосування інтернет технологій. Локальними актами підприємства запроваджуються правила ведення електронного документообігу, цифрової безпеки, збереження комерційної таємниці та взаємодії між структурними підрозділами на основі цифрових технологій. Вплив цифровізації на організаційно-господарські відносини на першому етапі полягає у створенні веб-сайту на якому відповідно до вимог чинного законодавства суб'єкти господарювання оприлюднюють інформацію про свою діяльність. В електронному вигляді відбувається ліцензування господарської діяльності. Виробничо-господарські відносини на першому етапі цифровізації полягають у створенні підприємством сайту для просування виробленого товару та послуг підприємства або забезпечення контактів з контрагентами та споживачами, але це не призводить до зміни бізнес-моделі підприємства. Обґрунтовується, що на другому етапі цифровізації змінюється бізнес-модель підприємства, віртуалізація його господарської діяльності може бути повною або частковою. Підприємство для здійснення господарської діяльності у цифровому просторі може створювати віртуальні та реальні структурні під-

розділи. Для належної організації внутрішньогосподарських відносин між ними можуть бути використані такі господарсько-правові засоби як локальні нормативні акти підприємства та внутрішньогосподарські договори. Віртуальне підприємство може бути складною господарською системою де виникають внутрішньосистемні правовідносини, що мають організаційно-господарський характер, а також зовнішні виробничо-господарські та цивільно-правові відносини.

Ключові слова: цифровізація, віртуальна організація, господарська система, господарські правовідносини, організаційно-господарські відносини, господарсько-виробничі відносини, внутрішньогосподарські відносини.

Osinska O. Certain aspects of the influence of digitalization on the development of economic legal relations.

The article is devoted to the theoretical understanding of the impact of digitization on economic legal relations depends on two main stages of digital maturity of the enterprise: 1) digitization and automation, 2) digitization and digital transformation.

It was concluded that at the first stage, only a part of the management and control functions are transferred to the digital form, and therefore the change in intra-economic relations concerns the activities of the structural subdivisions of the enterprise's management apparatus: accounting, internal control, contractual, marketing, personnel, planning work. A structural division of information technologies is also being created. In conditions of remote location of the company's structural divisions, organizational unity is ensured based on the use of Internet technologies. Local acts of the enterprise introduce the rules of electronic document management, digital security, preservation of commercial secrets and interaction between structural units based on digital technologies. The impact of digitalization on organizational and economic relations at the first stage consists in the creation of a website on which, in accordance with the requirements of current legislation, business entities publish

information about their activities. Licensing of economic activity takes place electronically. Industrial-economic relations at the first stage of digitization consist in the creation of a site by the company to promote the company's manufactured goods and services or ensure contacts with counterparties and consumers, but this does not lead to a change in the company's business model. It is justified that at the second stage of digitalization, the business model of the enterprise changes, the virtualization of its economic activity can be complete or partial. An enterprise can create virtual and real structural subdivisions to carry out business activities in the digital space. For the proper organization of intra-economic relations between them, such economic and legal means as local normative acts of the enterprise and intra-economic contracts can be used. A virtual enterprise can be a complex economic system where there are intrasystem legal relations that have an organizational and economic nature, as well as external industrial and economic and civil legal relations.

Key words: digitalization, virtual organization, economic system, economic legal relations, organizational-economic relations, economic-production relations, intra-economic relations.

Постановка проблеми. Цифровізація стала впливовим фактором економічного зростання, оскільки розвиток цифрових технологій призвів до істотних трансформаційних змін у організації світової економіки. Внаслідок широкого використання інтернет-технологій у господарському обігу з'явилися нові об'єкти - цифрові активи та нові учасники господарської діяльності - віртуальні організації. Як справедливо наголошується у науковій літературі, в цифрову епоху «основним капіталом стає інтелектуальний (в тому числі, науково-освітній, інформаційний та комунікаційний) потенціал.» [1, с. 12]. Для отримання конкурентних переваг компанії мають постійно здійснювати впровадження інновацій у практичну площину. Одним із таких напрямів є створення і використання сучасних операційних моделей організації господарської діяльності на основі інтернет-технологій. Перехід до цифрових бізнес-моделей є особливо важливим для вітчизняних суб'єктів господарювання, адже в несприятливих умовах війни та повоєнного відновлення забезпечення їх стійкості вимагає від них додаткових зусиль, а такий інноваційний підхід значною мірою здатен підвищити адаптивні можливості підприємства.

В той же час, внаслідок цифровізації відбувається зміна у господарських відносинах, що вимагає відповідного правового забезпечення підприємством. Тому теоретичне осмислення впливу цифровізації діяльності вітчизняних під-

приємств та викликаних цим змін у господарських правовідносинах є важливим не тільки з теоретичних міркувань, але і з практичних.

Стан опрацювання проблеми. Проблеми функціонування віртуальних організацій в Україні розглянули О.М. Вінник, О.С. Орлова, Б.С. Тетерятник, О.В. Шаповалова; правовому забезпеченню електронної торгівлі приділили увагу Я.В. Петруненко, М.В. Сиротко, В.В. Тройніков; напрями розвитку правового регулювання віртуальних активів дослідили у своїх наукових працях Т.С. Гудіма, Б.В. Деревянко, Р.А. Джабраїлов, В.Г. Олюха, О.П. Подцерковний, В.А. Устименко, О.С. Черних. Питання розвитку електронних договорів розкрили О.А. Беляневич, В.С. Мілаш. Теоретичне осмислення господарських правовідносин провели у своїх наукових працях А.Г. Бобкова, О.П. Віхров, С.О. Віхров, А.М. Захарченко, М.П. Руденко, Н.О. Саніахметова, В.С. Щербина.

Проте особливостям розвитку господарських правовідносин у зв'язку з активним розвитком цифровізації економіки достатньої уваги не приділялась.

Метою статті є окреслення окремих особливостей впливу процесу цифровізації на розвиток господарських правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Світова трансформація економіки, яка полягає у переході від товарного виробництва до економіки знань на основі широкого використання цифрових технологій не оминула і Україну. При цьому навіть широкомасштабне військове вторгнення не завадило цифровізації вітчизняного суспільства. Недаремно С.В. Серебряк наголошує, що в нашій країні продовжується «розвиток цифрової економіки, попри війну, а регіони та територіальні громади активно впроваджують цифрові технології» [2, с. 20]. Державна політика стимулює діджиталізацію і на мікроекономічному рівні, що є цілком логічним, адже цифровізація дозволяє підприємствам знизити транзакційні витрати, створити більш безпечні умови для працівників, надає додаткові можливості ведення зовнішньоекономічної діяльності, а відтак підвищує адаптивність підприємств до негативних умов, що виникають внаслідок активних бойових дій на території нашої країни.

Український інститут майбутнього у розробленій концепції «Україна 2030Е-країна з розвинутою цифровою економікою» визначає цифровізацію економіки як перехід від біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів), а також перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн) [3]. З цим можна погодитись частково, адже цифровізація не завжди призводить до повного переходу господарської діяльності з реальної пло-

щини у віртуальну, скоріше мова має йти про інтеграцію реальної та віртуальної складових операційної системи бізнесу, а відтак і про різний ступінь цифровізації господарської діяльності підприємства. Зміни у внутрішній організації структури бізнесу, обумовлені діджиталізацією можуть стосуватись лише окремих напрямів та запроваджуватись поетапно.

Бачиться, більше відповідає сучасним реаліям підхід, закладений у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р., в якій вказано, що цифровізація «уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [4].

Варто зазначити, що процес створення такого кіберфізичного простору українськими підприємствами не є однозначним, а відтак і вплив цих процесів на господарські правовідносини також є різним. С.М. Петько виділяє такі стадії цифрової зрілості підприємства: 1) оцифрування (перехід з паперової на цифрову форму ведення господарської діяльності); 2) автоматизація (використання комп'ютерних пристроїв та програм у бізнес-процесах); 3) цифровізація (удосконалення існуючих автоматизованих систем завдяки впровадженню цифрових технологій Індустрії 4.0); 4) цифрова трансформація (реформа, яка повністю оновлює організацію, при якій вона повністю переходить на цифровий рівень розвитку) [5]. Запропонований вказаним автором підхід може бути взятий за основу для окреслення впливу цифровізації на господарські правовідносини підприємства. Проте наведені ступені цифрової зрілості підприємства для дослідження змін господарських правовідносин внаслідок цифровізації господарської діяльності можна звести до двох основних груп: 1) оцифрування та автоматизація, 2) цифровізація та цифрова трансформація. При цьому необхідно виходити з того, що господарські правовідносини існують на двох рівнях – горизонтальному та вертикальному, можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, а також, що «всі господарські відносини є єдиною цілісною категорією, якій притаманні як певні загальні ознаки, так і внутрішня диференціація» [6, с. 30-31].

В першому випадку (оцифрування та автоматизація) щодо внутрішніх процесів підприємства у цифрову форму переводиться лише частина управлінських та контрольних функцій, запроваджується перехід від паперових носіїв інформації до електронних або їх поєднання. Також в електронній формі може відбуватись планування господарської діяльності підприємства. Тому інформатизація спрямована в першу чергу на зміну у діяльності структурних підрозділів апа-

рату управління підприємства, які здебільшого мають справу з інформацією, займаються не виробничою, а управлінською діяльністю: бухгалтерський облік, внутрішній контроль, договірна, маркетингова, кадрова, планова робота тощо.

М.П. Руденко визначає сутність внутрішньогосподарських відносин як різновид господарських відносин, що виникають, змінюються та припиняються у процесі організації та здійснення внутрішньовиробничої та внутрішньоуправлінської діяльності суб'єкта господарювання між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, у тому числі його органами управління, та суб'єктом господарювання, і регулюються нормами господарського законодавства та локальних актів суб'єкта [7, с. 33]. Хоча цей підхід дещо звужує розуміння цього виду господарських правовідносин, застосувавши його можна відзначити, що трансформація внутрішньогосподарських відносин на цьому етапі не буде істотною.

Підприємство, реалізуючи господарську правосу-б'єктність має створити підрозділ інформаційних технологій до складу якого входить системний адміністратор. Він забезпечує на підприємстві функціонування Інтернету та пристроїв доступу до нього.

Пандемія та військові дії актуалізували необхідність запровадження дистанційної праці. Додаткові можливості для цього існують завдяки Інтернету. Тому частина структурних підрозділів може підтримувати зв'язок з підприємством за допомогою організації електронних робочих місць у безпечних умовах та надсилати результати робіт за допомогою електронної пошти. Внутрішньогосподарські відносини мають бути спрямовані на організацію, взаємодії між структурними підрозділами, які знаходяться на відстані та контролю виконаного працівниками в умовах віддаленої праці на основі забезпечення безперебійного інтернет з'єднання.

Локальними актами підприємства мають бути запроваджені вимоги щодо оформлення та ведення електронної документації, подачі внутрішньої електронної звітності, електронного документообігу, а також напрями забезпечення інформаційної безпеки та збереження персональних даних, комерційної таємниці тощо. Також відповідними інструкціями мають визначатись взаємовідносини підрозділу інформаційних технологій з іншими структурними підрозділами та з органами управління підприємством, а також між структурними підрозділами, які знаходяться на відстані.

Активна державна політика, спрямована на цифровізацію суспільних відносин, розбудови цифрової держави, призводить до того, що вітчизняні підприємства вимушені здійснювати також і певну цифровізацію своїх зовнішніх від-

носин. В той же час, оцифровуватися можуть не тільки зовнішні організаційно-господарські, але і інші види правовідносин.

Наприклад, функціонування Єдиного реєстру податкових накладних та Єдиного реєстру акцизних накладних, вимагає формування та подачі в електронному вигляді відповідних податкових документів. Підприємство має створити електронний кабінет у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі не тільки для того щоб брати участь у судових засіданнях, але і для того щоб мати можливість подати позов або інші процесуальні документи в паперовому вигляді. При цьому суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки в обов'язковому порядку мають зареєструвати офіційні електронні адреси у цій системі. Також підприємство може здійснювати банківські платежі, використовуючи електронну систему та оформлювати відносини зі страхування у електронному вигляді.

На слухну думку А.Г. Бобкової та А.М. Захарченко у організаційно-господарських відносинах суб'єкт господарювання «або перебуває у підпорядкуванні суб'єкта організаційно-господарських повноважень, або іншим чином залежить від рішень і дій суб'єкта організаційно-господарських повноважень, не перебуваючи при цьому в його підпорядкуванні.» [8, с. 67]. Зовнішні організаційно-господарські відносини, які мають оцифровуватися за вимогами нормативно-правових актів стосуються певних суб'єктів господарської діяльності або правил ведення певних видів господарської діяльності. Наприклад, відповідно до ч. 8 ст. 73 ГК України державне унітарне підприємство оприлюднює інформацію про свою діяльність, крім випадків, встановлених законом, шляхом розміщення її на власній веб-сторінці (веб-сайті) або на офіційному веб-сайті суб'єкта управління об'єктами державної власності, що здійснює функції з управління підприємством, у строки та в порядку, визначені Кабінетом Міністрів України. Частиною 3 ст. 113 Закону «Про акціонерні товариства» встановлено, що публічне акціонерне товариство зобов'язано мати власний веб-сайт, на якому в порядку та строки, встановлені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, інформація, визначена пунктами 1–3, 5, 6, 9, 10, 12 (крім документів, що містять конфіденційну інформацію), 13–18 частини першої статті 112, та інформація, визначена частинами другою і третьою статті 47 цього Закону.

Законом «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» встановлено можливість подання документів на отримання ліцензії та оформлення ліцензії на провадження виду гос-

подарської діяльності, що підлягає ліцензуванню в електронному вигляді. У сфері капітального будівництва в електронному реєстрі мають відображатись об'єкти будівництва та закінчені будівництвом об'єкти (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про публічні електронні реєстри»), а також програми комплексного відновлення області, території територіальної громади (ст.ст. 15-1, 15-2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Таким чином, внаслідок державної політики розбудови цифрової держави відбувається переведення навіть при оцифруванні тільки окремих напрямів діяльності підприємства частини їх організаційно-господарських відносин у цифрову форму.

Окремим напрямом таких перетворень є створення підприємством сайту для просування виробленого товару та послуг підприємства або забезпечення контактів з контрагентами та споживачами, що впливає на цифровізацію виробничо-господарських відносин. При цьому такий сайт не є цифровою платформою для укладення договорів та забезпечення цифрової комунікації. Хоча підприємство може створити цифровий двійник продуктів, послуг та перевести аналогові дані у цифрову форму, виробнича діяльність та збут проводяться ним у реальному, а не віртуальному середовищі. Не зважаючи на те, що відбувається позитивний вплив на виробничо-економічні показники господарської діяльності, бізнес-модель підприємства не змінюється. Тому тут також можна казати лише про оцифрування господарсько-виробничих відносин. Варто зазначити, що така форма цифровізації забезпечує організаційну єдність всіх структурних підрозділів підприємства, навіть тих, що знаходяться на значному віддаленні від інших структурних підрозділів.

Ведення господарської діяльності за допомогою комп'ютерних мереж є характерним для другого етапу діджиталізації підприємства (цифровізація та цифрова трансформація), де основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові.

Одним із таких напрямів є електронна комерція, за якої «увесь ланцюжок реалізації товарів або надання послуг – від отримання інформації про товар та послугу, можливість ознайомлення з їх якісними характеристиками, включаючи, за необхідності, технічну документацію, замовлення таких товарів та послуг, та, завершуючи оплатою товару чи послуги та їх отриманням, може здійснюватися дистанційно» [9, с. 282-283].

Тобто відбувається часткова віртуалізація господарської діяльності. Підприємство для її здійснення може створювати віртуальні та реальні структурні підрозділи, органічно поєдную-

чи їх діяльність. Доволі часто може застосовуватись такий засіб забезпечення віртуалізації господарської діяльності як чат-бот. Все це вимагає належної організації внутрішньогосподарських відносин, для чого можуть бути використані такі господарсько-правові засоби як локальні нормативні акти підприємства та внутрішньогосподарські договори.

Повна цифровізація господарської діяльності пов'язана з об'єктивною можливістю здійснення підприємствами господарської діяльності без прив'язки до конкретного населеного пункту. Відсутність матеріальних засобів виробництва, які необхідно розташувати в певному місці та підтримувати у робочому стані, відсутність результатів такої діяльності – вироблених товарів є тут перевагою. Результати цифрової господарської діяльності пов'язані перш за все зі створенням інформації та переведенням її у цифрову форму – комп'ютерні технології, програмування, інжиніринг, цифрове проектування, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та технологічні роботи тощо. В окремих випадках результат їх діяльності існує та споживається лише в мережі Інтернет, що свідчить про повну віртуалізацію господарської діяльності компанії і її перехід у кіберпростір.

В умовах сьогодення інформація відіграє настільки важливу роль, що компанії які не вміють її створювати та генерувати не мають власного інтелектуального капіталу і від цього можуть програти у конкурентній боротьбі. Значна кількість інформації, необхідної для функціонування бізнесу генерується та обробляється в режимі реального часу і тенденція полягає у її збільшенні, а тому віртуальні компанії як такі, що здатні забезпечити більше оперативне реагування на ці процеси є доцільним, гнучким організаційним інструментом. Тому для віртуальної організації нематеріальні активи мають більшу значущість ніж матеріальні.

Віртуальна компанія незалежно від того чи існує вона повністю у віртуальному просторі або тільки частково, створює сітку з числа пов'язаних з нею контрагентів та споживачів, переходячи до тісної співпраці з ними. Також до цієї організаційної структури можуть частково включатись навіть конкуренти, зокрема для спільного проникнення на зовнішній ринок. В такому випадку відбувається перехід від конкуренції до співпраці. Фактично при віртуалізації господарської діяльності мова іде про нову філософію організації бізнес-моделі. Джош Кауфман вказує, що «створення та покращення систем – це основа успішного бізнесу» і наголошує на необхідності її оптимізації, яку розглядає як «процес максимізації роботи системи й мінімізації потрібних ресурсів для її функціонування» [10, с. 373].

Вказаним вимогам цілком відповідає вірту-

альна модель організації бізнесу, яка є гнучкою, адаптивною і при правильному запровадженні здатна забезпечити зниження транзакційних витрат та призводить до появи складної господарської системи яка характеризується розгалуженою системою зобов'язань. О.П. Віхров та С.О. Віхров пишуть: «подібно тому, як із системи господарських зобов'язань виділяються внутрішньогосподарські, правомірним і доцільним вважається виділення й внутрішньосистемних господарських зобов'язань. Такими можуть бути визначені зобов'язання, що складаються всередині господарських систем...» [11, с. 56]. Проте у такій складній господарській системі як віртуальне підприємство можуть виникати не тільки внутрішньосистемні господарські зобов'язання, але і зовнішньогосподарські та цивільно-правові зобов'язання.

Наприклад, фізична особа-підприємець, перебуваючи у господарсько-виробничих правовідносинах тільки з одним підприємством від якого отримує замовлення та оплату, формально не перебуває у його підпорядкуванні, але останнє реалізує свою економічну владу та на цій основі здійснює свій вплив, а тому тут можна констатувати наявність одночасно і внутрішньосистемних правовідносин. При цьому останні можуть мати внутрішній організаційно-господарський характер.

Цивільно-правові відносини можуть виникати, якщо підприємство, яке є основою віртуальної організації укладає договір про надання послуг з фізичною особою яка не має статусу підприємця, а також коли формується стійкий взаємозв'язок із споживачами, які набувають товар, роботи та послуги для особистих потреб. Така система може будуватись з використанням цифрової платформи. Проте незважаючи на наявність цивільно-правових відносин у такій бізнес-системі господарські відносини є визначальними для її функціонування з огляду на те, що цивільні відносини виникають та функціонують не самі по собі, але у складній господарській системі якою є віртуальна організація.

Висновки. Зміна господарських правовідносин внаслідок цифровізації господарської діяльності залежить від двох основних груп ступенів цифрової зрілості підприємства: 1) оцифрування та автоматизація, 2) цифровізація та цифрова трансформація.

На першому етапі у цифрову форму переводиться лише частина управлінських та контрольних функцій, а тому зміна внутрішньогосподарських відносин стосується діяльності структурних підрозділів апарату управління підприємства: бухгалтерський облік, внутрішній контроль, договірна, маркетингова, кадрова, планова робота. Також створюється структурний підрозділ інформаційних технологій. В

умовах віддаленого розташування структурних підрозділів підприємства забезпечується організаційна єдність на основі застосування інтернет технологій. Локальними актами підприємства запроваджуються правила ведення електронного документообігу, цифрової безпеки, збереження комерційної таємниці та взаємодії між структурними підрозділами на основі цифрових технологій. Вплив цифровізації на організаційно-господарські відносини на першому етапі полягає у створенні веб-сайту на якому відповідно до вимог чинного законодавства суб'єкти господарювання оприлюднюють інформацію про свою діяльність. В електронному вигляді відбувається ліцензування господарської діяльності. У сфері капітального будівництва в електронному реєстрі відображаються об'єкти будівництва та закінчені будівництвом об'єкти, а також програми комплексного відновлення області, території територіальної громади. Виробничо-господарські відносини на першому етапі цифровізації полягають у створенні підприємством сайту для просування виробленого товару та послуг підприємства або забезпечення контактів з контрагентами та споживачами, але це не призводить до зміни бізнес-моделі підприємства.

На другому етапі цифровізації змінюється бізнес-модель підприємства, віртуалізація його господарської діяльності може бути повною або частковою. Підприємство для здійснення господарської діяльності у цифровому просторі може створювати віртуальні та реальні структурні підрозділи. Для належної організації внутрішньогосподарських відносин між ними можуть бути використані такі господарсько-правові засоби як локальні нормативні акти підприємства та внутрішньогосподарські договори. Віртуальне підприємство може бути складною господарською системою де виникають внутрішньосистемні правовідносини, що мають організаційно-господарський характер, а також зовнішні виробничо-господарські та цивільно-правові відносини.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розкриття правового забезпечення відносин, що виникають між віртуальною організацією та споживачами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хаустова М.Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. *Право та інновації*. № 2 (38). 2022. С. 7–18.

2. Серебряк С.В. Концептуальні засади спеціального режиму господарювання у сучасних умовах розвитку держави. Дисертація на здоб. ступ. доктора юрид. наук. за спец.12.00.04. Київ. 2023. 444 с.
3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.
4. Україна 2030Е-країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.
5. Петько С.М. Теоретичні основи процесу цифрової трансформації суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство*. № 47. 2023. URL.: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2129/2058>.
6. Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2008. 512 с.
7. Руденко М.П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин. Дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків. 2017. 191 с.
8. Бобкова А.Г., Захарченко А.М. Види організаційно-господарських відносин. *Право України*. 2019. № 8. С. 65–80.
9. Петруненко Я.В., Сиротко М.В., Тройніков В.В. Правове регулювання електронної комерції в умовах розвитку цифрової економіки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 79: частина 1. 2023. С. 278–285.
10. Кауфман Джош. МВА в домашніх умовах. Шпаргалки бізнес-практика/пер. з англ. Євгенія Кузнецова. 3-тє вид. Київ. Наш Формат. 2023. 416 с.
11. Віхров О.П., Віхров С.О. Про систематизацію господарських зобов'язань. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2017. С. 54–57.